

Maik Johannsen converts tradition into unbound collection of autonomous fragments, methods and means. His formalism is not discursive as the Russian formalists' but destructive. Constructivistic is the most characteristic definition of his literary practice. In our opinion, it is the most appropriate determination for the list of 1920-30s modernistic novels.

Consequently, constructivist novel is a genre variety of modernist novels which marks a transition from antitraditionalistic description and fragmentariness peculiar to the previous genre varieties of modernism to the apologetics of fragmentariness that is not only the formalistic principle but aesthetics as well. The fragmentariness (impulsiveness, portioning) appears unlike the plot development in impressionism or expressionism. It is a fragmentariness of a new sort, which exudes on the top through the adoption (more frequent in a caricaturistic kind) of separated tradition's numerous fragments. After the futuristic rebel tradition stops to be an object of a respectful inheritance, it began to be used in a more pragmatic way as an inexhaustible source of forms which had lost their authorship. When the athenaeum is separated in formal elements there comes the moment of construction creativity. "Constructivist" term emphasizes fundamentalist moment of this kind of modernist novel creation and at the same time (unlike the out-of-time term "experimental") refers us to modernism chronologically limited processes.

A genre prototype of a constructivist novel could be a picaresque novel, a ponderable place in this form's structure take burlesque or caricaturistic plots of classic novels. In the area of contents constructivist novel is determined by the following features: life asserting point of view, directed on participating in vital processes, on environment rebuilding; rationalism in views and creation process; literary domination (not life but literature is a priority object of attention; game is equal to creativity; obtrusive author's presence). In a form: new type of narration, author is present in a text not like a mask or a character but as a model constructor which offers the reader to take part in creation process; fragmentariness of a new type: intentional eclecticism, variety and chaos of fragments, conscripted to devalue the plot, story, conflict in literature; parodying literary clichés; emphasized conventionality in characters' depiction; artistic descriptions which point out masterly proficiency of styles; ironical game dialogue with a reader.

In constructivist novel's genre limits stand in novels by Maik Johannsen, Y.Yanovskyi ("Master of the ship"), B.Pylniak ("Bare year"), V.Kamenskyi ("Sten'ka Razin"), Y.Gausmann ("Industrial production of virtue") and others.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019

УДК 811.161.2:82 (045)

ЛИТВИНСЬКА Світлана

ДІАЛЕКТИЗМИ В ТВОРЧОСТІ ПРОЗАЙКА ЛЕОНІДА КУЛІША

У статті досліджено проблеми взаємодії літературної мови і діалектів. Подано теоретичні засади вивчення специфіки вживання діалектизмів в українській художній літературі. Узагальнено погляди науковців на поширене нині явище використання письменниками у своїх творах діалектного мовлення. Дослідження підтвердило наявність двох способів використання діалектизмів у текстах художніх творів. Особливість літературно-діалектної взаємодії простежено в прозових творах письменника Л. Куліша. З'ясовано, що письменник вдало використовував слова місцевого діалекту міста Сквир (Київщина). Це лексичні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні діалектизми. Використання діалектизмів посилювало художньо-емоційний вплив на читачів.

Ключові слова: діалект; діалектизм; лексика; літературна мова; суржик; художня література; художній твір.

DOI: 10.18372/2520-6818.39.13722

Вступ. В українській художній літературі письменники традиційно використовують у своїх творах діалектизми в мовленні персонажів як засіб їхньої мовної характеристики, а також для відтворення історичного, соціального, культурного, етнічного колориту. Локальні діалекти й місцеві говірки передають інформацію про

особливості розвитку окремих українських територій, їхню колишню політичну осібність або перебування у складі інших держав. Діалектизми інформують про традиції, культуру, ремесла, життєвий устрій місцевого населення. Крім того, багато діалектизмів, записаних письменниками у їхніх творах, ввійшли в активне

© Литвинська С., 2019

мовлення українського народу і збагатили словник літературної мови.

Постановка проблеми. Проблема вивчення територіальних діалектів та їхньої взаємодії з українською літературною мовою потребує всебічних наукових досліджень. Діалектизм вживаються не лише в усному мовленні мешканців певної території, фольклорі, а й у художніх творах письменників-вихідців з цих регіонів. Так, В. Грещук зазначає, що «вивчення мови белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіально-діалектного» (Грещук, 2009, с. 347). На думку С. Єрмоленко, у період ХХ ст. — поч. ХХІ ст. діалектизм потрібно розглядати як сплановану стилізацію, яка має викликати певну реакцію у читачів: «З погляду стильової норми вони (діалектизм. — С. Л.) виконують функцію художньо-естетичних засобів» (Єрмоленко, 2008, с. 199). Подібне зауваження висловив і П. Гриценко, що «використання діалектизмів становить відступ від чинних... норм літературної мови зі стилістичною настановою» (Гриценко, 2004, с. 146).

Прозаїк Л. Куліш (1924–2002) є письменником-вихідцем зі Сквирщини. У його художніх творах відображено таку літературно-діалектну взаємодію.

Об'єктом нашого дослідження є літературна творчість Л. Куліша, а **предметом** — використання сквирських діалектизмів у творах письменника.

Мета дослідження — узагальнення знань про діалектизм Сквирщини, використані в літературній творчості Л. Куліша (на прикладі збірки «Теплий іній»).

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких конкретних **завдань**: узагальнити погляди науковців щодо вживання діалектизмів у літературній творчості сучасних письменників; дослідити літературно-діалектну взаємодію на матеріалі творчості Л. Куліша, письменника-вихідця зі Сквирщини.

Матеріалом для запропонованої розвідки послуговували твори Л. Куліша, а саме: повість «Сік зламанної гілки» та оповідання «Шумлять верби» і «На вигоні».

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості діалектизмів у різні часи досліджувало багато науковців. Велике значення в розробленні теоретичної проблематики діалектології, зокрема діалектичного членування, мають публікації Ф. Жилка (Жилко, 1955), Б. Кобилянського (Кобилянський, 1977), С. Бевзенка (Бевзенко, 1980). Вагомий внесок у вивчення загальних питань української діалектології здійснив П. Гриценко (Гриценко, 2004).

Загальні питання взаємодії літературної мови з територіальними діалектами розглядати

М. Жовтобрюх (Жовтобрюх, 1973), І. Матвіяс (Матвіяс, 2008) та інші. Окремі наукові розвідки акцентовано на вивчення закарпатського говору, генезис покутського, гуцульського, середньо-наддніпрянського діалектів тощо. Серед найновіших ґрунтовних досліджень наукові праці І. Гороф'янюк, яка вивчає подільський говір та генезис діалектів загалом (Гороф'янюк, 2014). Крім того, варто звернути увагу на дослідження народної говірки Поросся (до території якого входить Сквирщина), здійснене В. Цимбалюком (Цимбалюк, 2000).

В загальнотеоретичному аспекті функції діалектизмів у художніх творах простежували багато науковців, зокрема С. Єрмоленко (Єрмоленко, 2008), А. Зеленько (Зеленько, 1928), Г. Козачук (Козачук, 1971), І. Ніколаєнко (Ніколаєнко, 2010). Літературно-діалектну взаємодію у творах сучасних письменників з Полісся простежив А. Яворський (Яворський, 2015).

Виклад основного матеріалу. На думку С. Єрмоленко, у ХІХ ст. статус і функції діалектизмів, що вживалися в літературних творах, були іншими, ніж у ХХ ст. — поч. ХХІ ст. Дослідниця наголошує, що «через мовну практику майстрів художнього слова лексика діалектного походження утверджувалася як елемент лексичної норми літературної мови ХІХ ст. Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизмів становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови...» (Єрмоленко, 2008, с. 198). Наразі, продовжуючи її думку, діалектизмів «виконують функцію художньо-естетичних засобів». «Діалектизмів виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей, що живуть у конкретному просторі, на території поширення певного діалекту» (Єрмоленко, 2008, с. 200). «Живе діалектне слово підпорядковане змалюванню народних характерів, життєвих ситуацій, у яких розкриваються ці характери» (Єрмоленко, 2008, с. 204). Подібного погляду на місце і функції діалектизмів дотримується Г. Козачук: «Вживання діалектизмів у мові художнього твору має бути завжди обумовлене або зображенням реалій, що пов'язані з тією територією, яку описує автор, або відтворенням усного мовлення персонажів. Діалектизмів можуть виконувати також художньо-зображальну функцію» (Козачук, 1971, с. 52).

У сучасній українській літературі І. Ніколаєнко (Ніколаєнко, 2010, с. 224) виокремила два способи використання діалектизмів. Перший спосіб, це коли весь авторський твір пишеться певною говіркою, тобто автор використовує «діалектне мовлення як повноцінний засіб спілкування, випробуваний століттями»,

а другий спосіб, коли письменники за традицією української класичної літератури в художні твори вводять лише окремі діалектні слова (Ніколаєнко, 2010, с. 224).

Так, у своїй розвідці, присвяченій вивченню літературно-діалектної взаємодії в творах письменників-вихідців з Полісся, А. Яворський підтвердив концепцію І. Ніколаєнко. Він визначив, що поетеси з Підляшшя Ю. Королько та М. Сарнацька й прозаїк О. Кулеш пишуть лише говіркою, використовують її як літературну мову. Інші письменники — В. Даниленко, В. Лис, В. Дрозд, М. Закусило — відтворюють діалектне мовлення в діалогах персонажів, інколи авторську мову також стилізують під поліську говірку. Хоч поет М. Никончук у своїх віршованих творах використовує лише поодинокі лексичні діалектизми (Яворський, 2015, с. 234–235).

Територіальна говірка, фольклор Сквирщини і літературна творчість письменників-вихідців з цієї місцевості також потребують наукового вивчення. Зокрема, територіальні діалектизми виявлено в прозових творах Л. Куліша. Цей письменник народився 1924 р. у с. Пустоварівка Сквирського району на Київщині. Працював редактором Херсонської студії телебачення, у редакціях районних газет Миколаївщини і Херсонщини, викладав у Херсонському педагогічному інституті, очолював Херсонське обласне літературне об'єднання. Л. Куліш розробляв проблеми спадкоємності поколінь, збереження національних традицій і моралі. Відомі його збірки «Степові малюнки» (1956), «На чистоводі» (1984), «Щастя» (1959), «Високе літо» (1973), «Паростки» (1980), «Осілля ластівка» (1987), «Суцвіття» (1964), «Сонце на колоску» (1967), «Степове поліття» (1971), «Калинове намисто» (1975), «Яблука в росі» (1979), «Червоні айстри» (1984), «З відрами вповні» (1978), «Криниця безодня» (1980), «Теплий іній» (1986). У текстах його літературних творах широко відбилася місцева народна говірка із рідної Сквирщини (Плівачук, 2015, с. 77–78).

В оповіданні Л. Куліша «Шумлять верби» використано оригінальне сквирське мовлення у діалогах персонажів з метою індивідуалізації їхньої мови. Наприклад: «Не закудикуй мені шлях! Хіба не видиши, по коронці йду. Кудикало!» (Куліш, 1986, с. 72).

Автор вдало ввів діалектизми в описову частину оповідання: «І старий Дмитро наче допіру на світ народився. Щойно настане світанок, до ставу чимчикує. Та це так чеберяє шкіряними сандалетами» (Куліш, с. 72). Це синонімічні дієслівні діалектизми (чимчикує, чеберяє), прислівникові форми (допіру, щойно), оригінальний місцевий іменниковий діалектизм — сандалети (літні туфлі).

У цьому оповіданні зустрічаються усічені просторічні форми слів: «Тобі ж посімейство заводити тра» (Куліш, с. 73); «Ще ж доведеться мати з копачем — чародієм рахубу» («рахунок»).

Майстерно Л. Куліш використав місцеву говірку і в оповіданні «На вигоні». Це оригінальні прислівникові діалектизми: «То тепера йди до лікаря»; прикметникові діалектизми: «Вона, Максиме, в тебе кебетна» (розумна); займенникові діалектизми: «Хтося десь поставив мотоцикла»; і просторічні слова: «Тобі, Максиме, зигоньки» (смішки) (Куліш, 12, с. 136–140).

Так, найяскравіше вплетено діалектизми саме в діалоги персонажів твору:

«Не автомобіля тобі тра купувати, Максиме, а лісанета, — кинув через тин Базилець. — Більше ногами метиляй, а не сиди крячкою на м'якому стільці в конторі. Чуси, що по телевізору балакають про здоровля? А тебе сверблячка напала, коліс збандюрилося. Тілігент мені знайшовся!» (Куліш, 12, с. 135).

Отже, в текстах оповідань використано фонетичні (здоровля), фразеологічні (сиди крячкою) діалектизми, а також усічені форми слів (лісанет, тілігент, тра), просторічні форми (балакають, збандюрилося, метиляй, сверблячка).

Багато діалектизмів вжито у тексті повісті Л. Куліша «Сік зламаной гілки», дія якої відбувається на Сквирщині. Зокрема, використано місцеві лексичні діалектизми, характерні для південно-східного наріччя. Серед них є досить оригінальні лексеми: «не відали кутчани» (Куліш, 12, с. 6) (кутчани — люди, що живуть на одному кутку); «бебехи поодбиваєш» (Куліш, 12, с. 9) (бебехи — подушки, лахи, шмаття). Саме в такому значенні вживаються слова «кутчани» і «бебехи» у сквирському діалекті.

Також характерні сквирські лексичні діалектизми, вжиті у повісті:

«совала рогачем на черені» (Куліш, 12, с. 10) (черень — днище печі, де горять дрова; місце для випікання хліба і варіння страв);

«наситав у шаньку вівса» (Куліш, 12, с. 112) (шанька — мішечок, в якому дається овес коням);

«гору причандаля» (Куліш, 12, с. 22) (причандаля — речі, призначені для чогось);

«Микола Климчук сидів на жолобі» (жолоб — корито) (Куліш, 12, с. 34);

«рейваху наробили» (Куліш, 12, с. 61) (рейвах — безладно розкидані речі).

У наведених прикладах лексичні діалектизми переважно відбивають побут сільських мешканців, тому що дія відбувається саме в селі.

Фонетичні діалектизми також вжито у повісті, що демонструє особливості говору південно-східного наріччя, а саме:

«время тихе» (Куліш, 12, с. 10);

«*ждуть дохтора*» (Куліш, 12, с. 14);
 «*сурйозний муж*» (Куліш, 12, с. 26);
 «*створили справжній тїатер*» (Куліш, 12, с. 29);

«*драстуйте, чоловіче*» (Куліш, 12, с. 50).

У меншій кількості вжито у творі морфологічні діалектизми, які відбивають граматичні особливості говору. Серед них виявлено такі:

«*всеньке життя прожили*» (Куліш, 12, с. 9) — займенниковий діалектизм;

«*Яремчуку тра повідомити*» (Куліш, 12, с. 22), «*мо' вона скаже*» (Куліш, 12, с. 26), «*мона перекусити*» (Куліш, 12, с. 28) — усічені форми слів;

«*допіру зайшов до стельмашині*» (Куліш, 12, с. 22), «*а ти сам де теперечки був?*» (Куліш, 12, с. 16), «*я хутенько приготую*» (Куліш, 12, с. 28), «*довко в тебе виходило*» (Куліш, 12, с. 30), «*сюдою пішов Яким*» (Куліш, 12, с. 31), «*живе тутка*» (Куліш, 12, с. 43), «*осісьо тріснуло*» (Куліш, 12, с. 44) тощо. Це прислівникові форми діалектизмів, що вжиті у великій кількості.

Синтаксичні діалектизми у тексті повісті відсутні. Проте дуже багато соціальних діалектів, серед них — суржику, що пов'язано із змішуванням українських і російських слів:

«*Кириле Остаповичу, новость!...*» (Куліш, 12, с. 11),

«*Сам беру ружжо*» (Куліш, 12, с. 15),

«*больничний запах*» (Куліш, 12, с. 16),

«*може, сумесна драка*» (Куліш, 12, с. 25),

«*у празниковій одежі*» (Куліш, 12, с. 28),

«*плохого не скажеш про нього*» (Куліш, 12, с. 32),

«*Онинію, може, не нравиться?*» (Куліш, 12, с. 49),

«*а я й не розсірчав*» (Куліш, 12, с. 53),

«*це ж тоді настоящий провал*» (Куліш, 12, с. 58) тощо.

Вжиті у тексті твору соціальні діалектизми, зокрема суржик, відображають думку автора про те, що представники місцевого населення не слідкують за культурою свого мовлення. Також це підтверджує значний вплив російськомовного середовища в Україні, зокрема на Київщині.

У багатьох випадках сквирські діалектизми наближаються до просторічної лексики: *баньката* (Куліш, 12, с. 30), *вертихвістка* (Куліш, 12, с. 31), *пошкандибав* (Куліш, 12, с. 46), «*ти мене ошелешив*» (Куліш, 12, с. 49).

Висновки. Проведений аналіз дає нам можливість висновувати, що статус і функції діалектизмів, використаних в текстах художніх творів у XIX ст. і в період XX ст. — поч. XXI ст., суттєво відрізняються. Наразі введення письменниками діалектизмів у свої твори вияскравлює їхню авторську індивідуальність, стає особливістю їхнього стилю письма.

В художніх творах діалектизми функціонують як художньо-естетичні засоби. Варіанти

такої літературно-діалектної взаємодії репрезентовано у багатьох сучасних творах письменників-вихідців з різних регіонів України. Однак їхні твори варто розмежовувати за способами використання говіркових елементів. Так, одні письменники у своїх творах можуть орієнтуватися лише на діалект, а інші — на літературну мову з локалізованими діалектизмами.

Дослідивши повість «Сік зламаной гілки» та оповідання «Шумлять верби» і «На вигоні» Л. Куліша, з'ясовано, що письменник дотримувався традицій української класичної літератури і в свої художні твори вводив окремі діалектизми (лексичні, фонетичні, морфологічні) середньонаддніпряньського говору південно-східного наріччя, що є прийнятним для мовлення Сквирщини (Київщина). Прозові твори Леоніда Куліша характеризуються широким вживанням територіальних діалектизмів, які відбивають побут сільського населення, його оригінальну говірку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бевзенко С. (1980) Українська діалектологія. Київ, 1980.
- Гриценко П. Ю. (2004) Діалектизм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ. Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. С. 146–147.
- Горохв'янюк І. В. (2014) Нове «старє» джерело вивчення подільського діалекту. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнословянський контекст*. Київ. КММ. С. 135–136.
- Грещук В. В. (2009) Студії з українського мовознавства. *Вибрані праці*. Івано-Франківськ. Місто НВ.
- Єрмоленко С. Я. (2008) Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство*. Число 1. С. 198–205.
- Жилко Ф. Т. (1955) Нариси з діалектології української мови. Київ.
- Жовтобрюх М. А. (1973) Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. *Мовознавство*. №1. С. 3–15.
- Зеленько А. С. (1982) Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. Вип. 22. С. 39–41.
- Кобилянський Б. (1977) Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. Київ.
- Козачук Г. О. (1971) Діалектизми в сучасній прозі. *Рідне слово*. Вип. 5. С. 52–56.
- Куліш Леонід (1986) Теплий іній. Повість, оповідання. Київ. 271 с.
- Матвіяс І. Г. (2008) Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*. № 6. С. 3–12.
- Ніколаєнко І. О. (2010) До питання про «олітературення» діалектів *Лінгвістика : зб. наук. пр.* № 3 (21). Ч. 1. С. 223–227.
- Плівачук К.В. (2015) Літературна Сквирщина. *Навчальний посібник для учнів 5-11 класів*. Біла Церква. С. 77–83.

Цимбалюк В.І. (2000) Народна говірка Поросся. Колиска українського народу. Київ. С. 130–132.
Яворський А. Теоретичні засади вивчення діалектизмів у мові художньої літератури. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 2. С. 230–236.

С. ЛИТВИНСКА
ДИАЛЕКТИЗМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ПРОЗАИКА ЛЕОНИДА КУЛИША

В статье рассматриваются проблемы взаимодействия литературного языка и диалектов. Поданы теоретические принципы изучения специфики употребления диалектизмов в украинской художественной литературе. Обобщенно взгляды научных работников на распространенное в настоящее время явление использования писателями в своих произведениях диалектной речи. Исследование подтвердило наличие двух способов использования диалектизмов в текстах художественных произведений. Особенность литературно-диалектного взаимодействия прослеживается в прозаических произведениях писателя Л. Кулиша. Подтверждено, что писатель удачно использовал слова местного диалекта города Сквир (Киевщина). Это лексические, фонетические, морфологические, синтаксические диалектизмы. Использование диалектизмов усиливало художественно эмоциональное влияние на читателей.

Ключевые слова: диалект; диалектизм; лексика; литературный язык; суржик; художественная литература; художественное произведение.

S. LYTVYNSKA
DIALECT WRITES IN THE WORK OF THE WRITER OF LEONID KULISH

The article deals with the problems of the interaction of literary language and dialects. The theoretical bases of studying the specifics of the use of dialecticisms in the Ukrainian literature are given. The views of scholars on the widespread phenomenon of the use of writers in their works of dialectal speech are generalized. The research confirmed the existence of two ways of using dialecticisms in the texts of works of art. The peculiarity of literary-dialectal interaction was traced in the prose works of the writer L. Kulish. It is confirmed that the writer successfully used the words of the local dialect of the city of Skvira (Kyiv region). These are lexical, phonetic, morphological, syntactic dialecticisms. The use of dialectic intensified the artistic and emotional impact on readers.

Key words: dialect; dialectal word; vocabulary; literary language; surzhik; literature; work of art.

S. LYTVYNSKA
DIALECT WORDS IN OEUVRE OF LEONID KULISH

Traditionally in Ukrainian fiction writers use dialectal words in speeches of characters as the means of characterizing their language. Writers also use dialectal words to create historical, social, cultural, ethnic colouring. Local dialects transmit information about the specific features of the development of certain Ukrainian territories, their former political sovereignty or entry into the composition of other states. Dialectical words inform about traditions, culture, crafts, life-affairs of the local population. Many dialectal words have entered the Ukrainian literary language of the Ukrainian people.

The problem of studying the territorial dialects and their interaction with the Ukrainian literary language requires comprehensive scientific research. Dialectal words are used not only in verbal speech of inhabitants of a certain territory, folklore, but also in literary works of writers-natives of these regions.

We analysed the use of dialectal words in the texts of literary works in the 19th – early 21st centuries. The functions of dialectal words differ significantly. Now the writers insert dialectal words into the text to emphasize their author's individuality, a feature of their style of creativity.

In literary works, dialectal words function as artistic and aesthetic means. Variants of interaction of literary language and dialectal words are represented in many modern writings of writers who were born and raised in different regions of Ukraine. Their works should be distinguished by the means of using dialectal words. Some writers use only a dialect in their writings, while other writers write in a literary language and add dialectal words.

In the article we have researched the texts of L. Kulish's works "The Juice of the Broken Branch", "Noise of Willows" and "Near the Village". This writer was born in 1924 in the village Pustovarivka of Skvytsky district of the Kyiv region. We found out that the writer continued the tradition of Ukrainian classical literature. He wrote separate dialectal words in his prose works (lexical, phonetic, morphological, syntactic). This kind of spoken language is typical for local residents living near the city of Kyiv. L. Kulish knew this territorial dialect well. He wrote dialectal words that denote the inhabitants of the village, their original spoken language.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2019